

* RECENZIE *

Порівняльні студії близькоспоріднених мов

Сопоставительное исследование русского и украинского языков. Лексика и фразеология. Синхронический и диахронический аспект. Киев, Наукова думка, 1991.

В історії кожного народу є вчора, сьогодні і завтра. Серед наукових проблем також існують і вже розв'язані, остаточно вирішені, і такі, що стоять на часі зараз, або ж такі, які можуть бути вирішеними лише за певних умов у майбутньому.

Питання російсько-українських міжмовних взаємин актуальні протягом вже довгого часу (згадаємо роботи О. Потебні, О. Шахматова, В. Виноградова, Л. Булаховського, Г. Іжакевич, цілу низку колективних монографій 60-70 років). Проте в останні десятиріччя російсько-українські мовні зв'язки з відомих причин висвітлювалися не завжди об'єктивно. Довгий час перебільшувався вплив російської мови на українську в окремі періоди їх розвитку. Сьогодні вже є можливість по-іншому подивитися на історію і перспективи стосунків і взаємовідносин між російською та українською мовами, більш уваги приділити саме лінгвістичним питанням, звільняючи їх з-під політичних та ідеологічних нашарувань.

Колективна монографія українських науковців відрізняється від подібних попередніх видань, що в більшості своїй виконувалися виключно на синхронному рівні, зміщенням акцентів на історичні моменти, які вкрай необхідні для встановлення реальної картини взаємовідносин та взаємовпливів близькоспоріднених мов. Висловлене ще О. Шахмато-

вим положення про те, що "порівняльний метод може давати безперечні результати лише тоді, коли він одночасно є і історичним", набуває в наш час ще більшої актуальності.

Рецензована праця висвітлює типологію спільного і специфічного в лексиці, семантиці та фразеології російської та української мов. В ній проаналізовано процеси лексичної номінації, семантичних трансформацій, типологію лексико-семантичних й тематичних структур у словникових складах обох мов, охарактеризовано спільні та національно-специфічні шари фразеологічних фондів близькоспоріднених мов.

Найбільш цікавими, на наш погляд, є перші частини монографії, присвячені одній з найскладніших славістичних проблем - проблемі генетичних зв'язків слов'янських діалектів. Широке мовне тло, на якому проводиться порівняльний аналіз, дає підстави твердити про переміщення діалектних проблем з периферійних у колі порівняльних досліджень мов на центральні, без яких об'єктивний аналіз мовних явищ просто неможливий. Багато місця приділено саме аналізу праслов'янського періоду, який характеризується процесами діалектного дроблення мови і супроводжується різними сходженнями/розходженнями, нашаруваннями, запозиченнями і т.ін., що й досі відлунується в сучасних російсь-

кій та українській мовах.

Досить вдало зроблено спробу виділення певних характеристичних рис, що дозволяють вже за часи існування давньоруської мови окреслити специфічні фактори в системах майбутніх російської та української мов. Деякі словникові паралелі демонструють початкові етапи формування лексичних систем обох мов. В них виявлено різні значення розвинутих самостійно і локально диференційованих слів відповідно в діалектах північних (пізніше - російських) та південних, або південно-західних (пізніше - українських): півн.-рос. МИРЪ у знач. "община" - півд.-рос. ВЪРВЪ "община" (родинна, територіальна), півн.-рос. ОБИЦИЕ в знач. "зерно, хлеб" - півд.-рос. СЪБОЖИЕ "зерно, хлеб" та ін.

Поруч з дослідженням слов'янської лексики багато місця приділено аналізові запозичень в російській та українській мовах, шляхів їх входження в обидві мовні системи, розглядові іншомовних елементів у контексті російсько-українських міжмовних взаємин.

Важливі тенденції розвитку лексичних систем російської та української мов відзначено дослідниками у XVII-XVIII сторіччях, коли, з одного боку, стабілізуються базові лексичні фонди обох мов, фонди, що спиралися на давньоруські номінації із сфери повсякденного життя людини, існування живої та неживої природи і т. ін., а з другого, відбувається подальша еволюція окремих лексичних підсистем, які репрезентують певні процеси в суспільно-політичному і виробничому житті людини. Саме цей період для обох мов позначений найбільшою кількістю іншомовних запозичень, переважно із західноєвропейських мов. Бурхливість, активність і результативність цього процесу для обох мовних систем, його визначальний вплив на розвиток лексико-семантичних систем російської та української мов, їх словникових тожностей і розбіжностей надають особливо-

го статусу XVIII ст., після якого перед починають вести процеси лексичної нормалізації літературного відбору, що визначило розвиток лексики в XIX і XX сторіччях.

Аналізуючи спільне та специфічне в лексичних системах близькоспоріднених мов, автори монографії на багатому ілюстративному матеріалі доводять, що, незважаючи на наявність загальновідомої досить значної кількості лексичних спільнот, більшу частину лексичних систем російської та української мов становлять диференційні групи слів.

Розглядаючи лексичні системи російської та української мов у синхронному аспекті, дослідники аналізують сучасні процеси в двох головних напрямках: спільні зовнішні імпульси та специфічні внутрішні семантичні трансформації. З огляду на докладність висвітлення процесів становлення лексичних систем близькоспоріднених мов з історичного боку, викликає подив дещо обмежений синхронічний опис сучасного стану цих систем в порівняльному аспекті. Звернуто увагу лише на типологію синонімічних та антонімічних відношень лексичних одиниць. Поза увагою лишилися полісемічні та омонімічні зв'язки, які є досить значними в системних структурах обох мов. Якщо аналізувати всю групу лексико-семантичних категорій саме в порівняльному плані, то зайве і казати про доцільність розгляду найбільш "семасіологічних" категорій.

Загальна двоаспектна структура монографії відбилася й на репрезентації фразеологічних систем російської мов. Процеси формування і розвитку спільного фразеологічного фонду, що зумовлено гомогенністю і структурною спорідненістю мов, проаналізовано з врахуванням діахронічного аспекту.

Вивчення фразеосистем мов в порівняльно-типологічному плані дало змогу авторам дослідження на базі аналізу семантично-парадигматичних відношень в межах окремої

мови встановити шляхом подальшого накладання парадигм певні ознакові якості і відмінності в кожній з мов. За спостереженнями авторів, саме розвиток і мобільність семантичних парадигм визначає ступінь розвитку і мобільності самої фразеосистеми (с. 25-27).

Найбільш цінними і доказовими постають в роботі наслідки аналізу, що базується на порівнянні фразеосхем, семантичних моделей та інших структур, тобто фразеосистем двох споріднених мов у складному комплексі семантико-структурних, функціонально-стилістичних, емотивних ознак. Такий опис став можливим не тільки внаслідок виділення в кожній мові саме структур, що входять до того або іншого семантичного поєднання (напр. фраземи-алогізми *ни живи ни мерта/ні живий ні мертвай, ни кожги ни рожи/ні з очей ні з плечей*), окремих семантичних інваріантів в межах однієї фразеосхеми (напр., "людина без певних рис характеру, непевність відношень, відсутність інформації і т. ін."), але й системного аналізу всієї гамми семантичних зв'язків членів фразеологічних корпусів російської та української мов.

Монографічне дослідження "Сопоставительное исследование русского и

украинского языков. Лексика и фразеология", безперечно, є глибокою науковою розвідкою в галузі порівняльного вивчення близькоспоріднених російської та української мов, працею, що надає багатий ілюстративний матеріал для подальших наукових студій.

Звичайно, крім позитивних моментів можна було б висловити деякі побажання авторам, зокрема, стосовно недооцінки староукраїнської писемної мови як одного з головних провідників іншомовної лексики в російську літературну мову раннього періоду її формування, хоча, зрозуміло, таке твердження повинно базуватися на певному фактологічному матеріалі. Хотілося б бачити більш рівномірне навантаження матеріалом діахронічної та синхронічної частин монографії, бо історичний аналіз лексики займає лівову долю праці.

Та попри це, вважаємо, що рецензована монографія українських лінгвістів є важливим внеском в контрастивістику, актуальним дослідженням лексико-фразеологічних систем близькоспоріднених російської та української мов, що дає можливість пролити світло на деякі історичні та сучасні нові факти розвитку і контактів цих мов.

Л. Дідківська (Київ)

Philologica XLI. Venované XI. slavistickému kongresu, UK Bratislava 1993

Jednou z aktivit věnovaných XI. slavistickému kongresu, který se konal v září 1993 v Bratislavě, bylo vydání sborníku prací členů filologických kateder filozofické fakulty Univerzity Komenského. Ačkoliv se v současné době většinou upouští od vydávání nemonotematických sborníků (i z důvodu prodejnosti a tedy výsledného finančního efektu), vydavatelský počin FF

Univerzity Komenského k tak závažné události, jakou byl slavistický kongres, lze vřele uvítat, protože dokumentuje široký diapazon zájmů autorského kolektivu.

Sám slavistický kongres ve svých různých sekcích obsahl slavistickou problematiku v celé její šíři: od etnogeneze a bádání o nejstarších dějinách Slovanů z archeologického, historického,